

KÖNYÖRGÉSEK, SZÁLLÓIGÉK, KÓSSZA IDÉZETEK A NÉPVÁNDORLÁS ÉS A „KALANDOZÁSOK” KORÁBÓL

A 9–10. századi magyar hadjáratok, a „kalandozások” korában több szerző Isten büntetéseként tekintett a magyarokra, és könyörgésekben fordultak Istenhez, vagy egy szent közbenjárását kérték: múltjuk el fejük fölül a veszély. Ezek a vallásos szövegek értékes források a korabeli ember félelméről és hitéről. A „kalandozásokról” szóló későbbi munkákban azonban olyan idézetek, szófordulatok is felbukkannak, melyek nincsenek meg a ránk maradt korabeli forrásokban. Mely könyörgéseket, verseket őriztek meg számunkra a kortárs/közel kortárs írott emlékek? Mely fordulatok tűnnek fel csupán a jóval későbbi szövegekben? Mit árulnak el ezek az idézetek megfogalmazóik gondolatvilágáról? Erre keresem a választ a továbbiakban.

„Tegze olyan, mint a nyitott sír”

Cremona püspöke, Liudprad a 10. század második felében állította össze *Antapodosis* („visszafizetés”) című nagy munkáját. Miután leírta, hogyan győzték le a magyarok Berengár itáliai király seregét a Brenta folyó mentén, Jeremiás próféta könyvéből vett idézettel jellemezte a magyarok félelmetes voltát. Jeremiás könyvében így szól az Úr: „*Íme, én egy távoli nemzetet hozok rátok, hatalmas nemzetet, régi nemzetet, oly nemzetet, melynek nyelvét nem ismered, és beszédét nem érted. Tegze olyan, mint a nyitott sír, s ők mindannyian erősek. ... Mindazonáltal még ama napokban – úgymond az Úristen – sem hozok reátok végpusztulást.*” Liudprand ezeket a bibliái verseket beépíti a munkájába.¹

Eszerint a magyar támadás Isten büntetése, de Isten nem fogja általa elpusztítani bűnbet esett népét. Arra már nem találhat példát, hogy a középkorban más történetíró is felhasználta volna Jeremiás versét a magyarok leírására, a cremonai püspök módszere tehát ebben a tekintetben egyedinek tekinthető. Az évszázadok elteltével azonban Jeremiás sorai már nem a magyarokra emlékeztették az olvasót. A 16. századi elején Johannes Eck (†1543), Luther nagy ellenfele már a törökökre vonatkoztatta az idézett jövendölését.²

„Isten ostora”

Nem Liudprand volt az egyetlen, aki Isten büntetéseként tekintett a magyarokra. Találunk olyan középkori szerzőt, aki a „*flagellum Domini*”, vagyis az „*Úr ostora*” fordulattal élt, amikor a magyarokat jellemezte. Mielőtt rátérünk a konkrét források tárgyalására, érdemes röviden áttekintenünk a kifejezés kultúrtörténetét.

¹ Jeremiás 5:15–18. *Biblia*; Liudprand 2005. *Antapodosis*, II. 16, 360. „*Pharetra eius quasi sepulcrum patens, univrsi fortes...*” Liudprand 1889. 291.

² „*Nonne uidetur de Turca dictum (qui ex Schyiticis claustris erupit & tot regna ac prouincias sibi uendicauit) quod per Hieremiam dixit dominus: Ecce adducat super nos...pharetra eius...*” Eck 1532.

Izajás könyvében így szól az Úr: „*Jaj Asszírának, haragom vesszejének, a bosszúm subogatta botnak.*” (Izajás 10:5).³ A latin szövegben itt a *virga*, vagyis a *vessző* szó szerepel, tehát nem a *flagellum*. A fentiek szerint az Úr fel tud használni valamely hatalmasságot választott népe megbüntetésére, de amikor eljön az ideje, elveti a „bosszú eszközeit”. A szentírás másik pontján nem a bűnért járó büntetés, hanem a megpróbáltatás szemléltetéseként van szó az ostorról, mint Isten eszköze: „*Mert megfenyíti az Úr, akit szeret, s megostoroz mindenkit, akit fiává fogad*” (Zsidóknak írt levél, 12:6).⁴ Ezen a helyen a *flagellat* igével találkozunk.

A korai keresztény szerzők nem csak politikai hatalmat azonosítottak a vesszővel vagy ostorral, hanem akár természeti csapást is. A 4–5. század fordulóján élt bizánci Philostorgios egyháztörténeti művében beszámol egy földrengésről. Ennek kapcsán jegyzi meg, hogy ezek a katasztrófák nem magyarázhatók pusztán természetes úton, hanem az „*isteni felháborodás korbácsai*”.⁵

Szent Ágostonnak Isten városáról szóló művében már latin nyelven találkozunk a „*flagellum Dei*” szókapcsolattal. Amikor Alarik gót király 410-ben elfoglalta Rómát, a pogányok közül némelyek keresztény templomokban találtak menedéket. Szent Ágoston hatalmas műve egyik fejezetében ennek kapcsán elmélkedik a jókat és rosszakat sújtó szenvedésről, valamint arról, hogy „*miért terjed ki Isten könyörületessége az istentelenekre és hálátlanokra is?*” Ágoston megfogalmazása szerint: „*Mégis, Isten türelme bűnbánatra hívogatja a gonoszokat, valamint Isten korbácsa türelme neveli a jókat.*”⁶ Több kutató szerint Szent Ágoston „Alarikra és gótjaira” használta a *flagellum Dei* kifejezést.⁷ Fontos azonban hangsúlyozni, hogy Ágoston elmélkedése ezen a ponton egyetemesebb léptékű, de tény, hogy eszme-futtatására a gót támadás adott alkalmat. Ágostonnak a 67. zsolnárhoz írt magyarázatában is jelen van a „*flagellum Dei*” szókapcsolat.⁸ Az afrikai egyházatyának tehát visszatérő kifejezéséről van szó, mely az idézett szentírási helyek közül legalább annyira hasonlít a *Zsidóknak írt levél* szóhasználatához, mint Izajás verséhez.

A 6–7. század fordulóján élt Sevillai Izidor a hunokra alkalmazta a *virga Dei* („Isten vesszeje”) fordulatot. Ebben az esetben elmondható, hogy szóhasználatával Izajás könyvére utal vissza. Attilát azonban ő sem jellemezte a fenti kifejezéssel.⁹

Amédée Thierry, az Attiláról szóló monda 19. századi francia kutatója szerint az Attila korában élt írók nem nevezték a hun királyt „*flagellum Dei*”-nek. Ez a fordulat legkorábban Lupus püspök legendájában fordul elő, melyet egy troyes-i pap írt a 8–9. században. Eb-

---

³ „*vae Assur virga furoris mei et baculus ipse in manu eorum indignatio mea*” (Isa 10:5), BibliaTéka CD-ROM; Johannes Eck ezt a verset is idézi és a törökre vonatkoztatja.

⁴ „*quem enim diligit Dominus castigat flagellat autem omnem filium quem recipit*” (Heb 12:6), BibliaTéka CD-ROM.

⁵ Philostorgius 1855. 12. könyv, 9. fejezet; Philostorgius 1913. 147.; Eckhardt 1940. 154.

⁶ „...*tamen patientia Dei ad poenitentiam invitat malos, sicut flagellum Dei ad patientiam erudit bonos...*” Augustinus, De Civitate Dei, 1877. Libri II, Caput VIII.; Ágoston Isten városáról, 2005. I. kötet. I–V. könyv, 1. könyv, 8. fejezet, 73. Később azt írja a szenvedésről: „...*jókat megpróbálja, a gonoszokat kárbozthatja, megsemmisíti és elpusztítja*”. 73.

⁷ Bóna 1993. 121.; Borzsák 1983. 13.; Eckhardt 1940. 154.

⁸ Augustinus, Sermones, 10, Sermo XXII, De versu 3. Pslami LXVII.

⁹ Székely 2014. 11–14.; Sevillai 2014. 29. fejt. 40. „*Virga enim furoris dei sunt...*” „*A hunok ugyanis Isten haragjának ostorai, és Isten valahányszor haragra gerjed a hívők ellen, velük ostoroztatja őket, hogy a csapásokon okulva tartóztassák meg magukat a bűnös földi vágyaktól, hogy elnyerbessék a mennyei örökséget.*” Sevillai 1998. 29. fejezet, 62/63.

ben a legendában Attila saját magát nevezi „*flagellum Dei*”-nek. Thierry idéz egy elbeszélést, melyben egy remete használta Attilára a *flagellum Dei* megjelölést. A francia kutató nem tartja kizártnak, hogy Attilát az egyházi szerzők már az 5. században „*flagellum Dei*” megnevezéssel illették,¹⁰ a kortárs szerzők műveiben azonban nem maradt fenn ilyen kifejezés Attiláról. Viterbói Gottfried *Pantheon* c. művében Attila jellemzésekor a következő fordulatokkal él: „*metus orbis, flagellum Dei*”, vagyis a föld félelme, Isten ostora.¹¹ A „*metus orbis*” kifejezés a 6. századi Jordanesre is visszavezethető lehet, nála Attila „*terrarum omnium metus*”, azaz „minden földek félelme”. Az Isten ostora fordulatot azonban Jordanes nem használta.¹²

A magyarokra vonatkoztatva már a modenai himnuszban is megtaláljuk a *flagellum* szót. Az imádság a 900-as évek elején keletkezett, és a magyaroktól való félelmet tükrözi. A vers beszélője Modena püspökének, Geminianusnak a közbenjárását kéri. Ő annak idején már megmentette a várost Attilától. Most a magyar pusztítás elhárítása végett kéri közbenjárását: „*Confessor Christi, pie dei famule, / Geminiane, exorando supplica, / ut hoc flagellum, quod meremur miseri, / Coelorum regis evadamus gratia.*” „Krisztus hitvallója, Isten jámbor szolgája, Geminianus, könyörögve kérjed, hogy ezt az ostort, amit mi, nyomorultak, megérdemlünk, kerüljék el az ég királyának kegyéből.”¹³ A vers további részében Attiláról is szó esik. Elképzelhető, hogy a himnusz költője Attila örökösének tekinthette a magyarokat, és az Attilára használt „Isten ostora” kifejezést vonatkoztatta a magyar támadásra.¹⁴

Merseburgi Thietmar a *flagellum Domini* szókapcsolattal jellemzi a magyarokat. Thietmar, Merseburg püspöke a 11. század elején írt krónikát a merseburgi püspökség és a szász királyok történetéről. Megemlékezett a német földet sújtó 10. századi magyar támadásokról, többnyire a 10. században alkotó Widukind műve alapján. Ahogyan Widukind is tette, úgy Thietmar is több ponton avaroknak nevezi a magyarokat. Beszámol arról a támadásról is, mely 954-ben érte a Német Birodalmat. Míg Widukindnál a magyarok Isten és az emberek ellenségeiként tűnnek fel, addig Thietmar az Úr ostoraként (*flagellum Domini*) említi eleinket. Thietmar választ keres arra a kérdésre, hogy egy idegen nép miként támadhatott az annyira sűrűn lakott területre. Azt a választ adja, hogy bűneik miatt érte őket – ti. a németeket – a magyar támadás. Amikor szerencsések voltak a körülmények, akkor a németek megvetették az Isten félelmét. Ezért méltán éri őket a büntetés.¹⁵ Aligha lehet Thietmar pontos forrására rámutatni, de a szász krónikás régi hagyományra visszavezethető, *Bibliában* gyökeredző fordulattal él, amikor a magyarokat jellemzi. A „*flagellum Dei*” a magyar forrásokban is felbukkan Attila királlyal, valamint Lélel és Bulcsúval kapcsolatban.¹⁶

---

¹⁰ Thierry 1864. 16–19.; Izidorhoz l. a fenti jegyzetet.

¹¹ Viterbói Gottfried 1872. 188.

¹² Jordanes 35. fejezet; Borzsák 1983. 16.

¹³ Carmina Mutinensia, 706.; Tóth 1901. 4.

¹⁴ A magyar Attila-hagyomány és a hun–magyar azonosságtudat hatalmas irodalmából néhányat említek meg: Hóman 2003.; Kristó 1983. 313–329.; Hölbling 2010. 286–329.; Veszprémy 2013. 25–44.

¹⁵ „...qui in prosperis sprevimus timorem Dei, merito sustineamus flagellum Domini...” Thietmar 2011. II. könyv, 7. fejezet, 40–43.; Sédiny 1995. 51–52., 57., 59.

¹⁶ Anonymus, 20. fejezet, 61.; Kézai, 10. fejezet, 151.; Chronica 10. fejezet. 261.; Képes Krónika, 2004. 117. jegyzet; Chronica 60. fejezet, 308.; Képes Krónika, 2004. 38.; Kézai, 40. fejezet, 169.

Magyaroktól való félelmet tükröző könyörgések

A magyaroktól való félelmet könyörgések is kifejezték. Fentebb idéztem a modenai imádságból, mely a 900-as évek legelején születhetett. A költemény szerint Szent Geminianus már Attila idején is megmentette a várost. Most azt kéri tőle, hogy „*Ab Ungerorum nos defendas iaculis*”: védj meg minket a magyarok nyilaitól!¹⁷

A freisingi *Mindszentek litániája* minden biztonnyal szintén a magyaroktól való félelmet fejezi ki. Érdemes néhány szót szólni a litánia műfajáról. A szó görög eredetű: *litaneia* azt jelenti, könyörgés. A litánia az előimádkozó és a hívek párbeszédese könyörgése. Az előimádkozó megszólításokat tesz, könyörgéseket kezd meg, mindig mást. A hívek hosszabb gondolatsonon át ugyanazzal a könyörgéssel felelnek.¹⁸ A *Mindszentek litániájában* a könyörgők megszólítják az égi seregeket: angyalokat, pátriárkákat, prófétákat, apostolokat, vértanúkat, hitvallókat, pl. Szűz Mária,/könyörögj érettünk, Szent Ágoston,/könyörögj érettünk, Szent Atanáz,/könyörögj érettünk stb.¹⁹ Viszontagságok elhárítása is szerepel a könyörgésben: *Ab impugnatione diaboli* (Az ördög támadásától) *libera nos Domine* (Ments meg, Uram, minket!). *Ab omni adversitate* (Minden bajtól) *libera nos Domine* (Ments meg, Uram, minket!)²⁰ Az egyik oldalon jelen van tehát a változás, a másikon az állandóság. A litánia lelki békét ad, lehetőséget arra, hogy az ember kilépjen a telő-múló időből, és közelebb kerüljön az Örökkévalósághoz. A freisingi litánia kéziratán látható, hogy egy sort később szúrtak bele: *Ab incursione alienigenarum*... Az idegenek betöréseitől (*libera nos Domine* = ments meg, Uram, minket. München, Staatsbibliothek, Clm. 27305).²¹ Éppen időszerű vesztély esetén ezt a könyörgést fogalmazták be a litániába. A szöveg nem árulja el, kik azok az idegenek, akiktől a freisingiek féltek. Tekintve, hogy Freising Bajorországban van, és a szöveg 10. századi lehet, az imádság bizonyára a magyaroktól való félelmet tükrözi.²² Fontos felhívni a figyelmet a limoges-i himnuszra is, mely szintén a magyaroktól való félelmet tükrözi, és a 930-as években keletkezhetett: „*Lube, redemptor omnium, Hungrorum mala conteri*...” (Parancsold, mindenek Megváltója, hogy szűnjenek meg a magyarok gazságai.)²³

Felmerülhet a kérdés: a jól ismert fordulat „A magyarok nyilaitól ments meg, Uram, minket!” Milyen középkori forrásban fordul elő? Van, aki latinul is idézi: „*A sagittis Hungrorum libera nos, Domine!*” Ez is litániaszerű könyörgésnek tűnik. Kutatásaim alapján arra jutottam, hogy aki ezt az imádságot idézi, vagy nem hivatkozik középkori forrásra, vagy hibásan teszi. Persze elképzelhető, hogy a középkorban is megvolt ez a könyörgés, csak nem

¹⁷ Nagy 2007. 153. Hozza a szöveg kéziratosa változatát; l. még Bloch, 2002. 64.

¹⁸ Magyar Katolikus Lexikon „litánia” szócikke. VII. kötet. főszerk. Diós István, szerk. Véczián János. Budapest 2002. 894. <http://lexikon.katolikus.hu/L/lit%C3%A1nia.html> (2019.06.23.)

¹⁹ Mindszentek litániája. Magyar Katolikus lexikon, IX. kötet. Budapest 2004. 177. <http://lexikon.katolikus.hu/M/Mindszentek%20lit%C3%A1ni%C3%A1ja.html> (2019.06.23.)

²⁰ Lásd a freisingi litánia Kellnernél közölt oldalát. Kellner 1997. 186.

²¹ Kellner 1997. 186.; Bácsatyai 2017. 36.

²² Egyéb imákat is idéz Fasoli 1945. 88–90.

²³ A kódex kéziratát l. <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b6000528g/f195.item> Párizs, BnF lat. 1240. A kéziratot egy kutatói álláspont szerint a 11. sz. elején másolták. Bácsatyai 2017. 37.

maradt fenn, de az is elképzelhető, hogy a középkorban ebben a formában nem létezett. Elkezdtem hát nyomozni, vajon kinél fordul elő először.²⁴

A könyörgés legkorábbi latin említése kutatásaim jelenlegi állása szerint Horvát István *Über Croatien Unterjochung* című könyvében szerepel. Ezt a művet az 1843-as rendi gyűlésnek ajánlotta Horvát, de 1844-ben jelent meg, külföldön, németül. A 17. oldalon olvasható az ismert latin könyörgés: „*A sagittis ungarorum libera nos domine!*”²⁵ Lehetséges, hogy korábbi előfordulására is bukkanhatunk a sagittis-os könyörgésnek. Nem lehet teljesen kizárni, hogy a keresett imádság mégiscsak megtalálható valamilyen középkori forrásban. Elképzelhető azonban, hogy a modenai imádság pontatlan idézése vezetett a vizsgált könyörgés-változat kialakulásához.²⁶

A 9–10. században nemcsak a magyaroktól félték az európai népek. Van olyan imádság, mely a szaracénoktól való félelmet tükrözheti, van olyan, mely a normann támadástól való rettegést.²⁷

A magyarok kiirtása?

A 907 júliusában Brezalauspurchnál vívott, magyar győzelemmel végződő csatával²⁸ kapcsolatban is találunk kalandos utat bejárt szófordulatot. Ismeretterjesztő művekben olvasható, hogy a német sereg arra kapott volna parancsot: „A magyarokat ki kell irtani”. A csatáról szóló kortárs híradások többnyire szűkszavú évkönyvek. Részletesen beszél el azonban a csatát Johannes Turmair (1477–1534), aki humanistaként az Aventinus nevet használta. *Annales Boiorum* c. művét 1517–1521 közt írta. Nála olvasható a következő fordulat. „*Ibi decretum omnium sententia Ugros Boiariae regno eliminandos esse.*”²⁹ Veszprémy László fordításában: „...közös elhatározással döntenek arról, hogy a magyarokat ki kell irtani a bajorok országából”.³⁰ Vagyis a magyarok kiűzését, kiküszöbölését határozták el, amint erre nemrég Pöstényi András is rámutatott, nem a teljes nép kiirtását.³¹ Egyébként Aventinus titkára is ebben az értelemben adta vissza németül a humanista szavait: „*Da ward beschlossen, man solt die Ungern vertreiben.*”³²

---

²⁴ L. Halmágyi 2007. 142–147.

²⁵ Horvát 1844. 17.; Kossuth Lajos *Irataim az emigrációból* című három kötetes művében is olvasható ez a fordulat: „*a sagittis hungarorum libera nos domine*”. A szöveg, melyben az idézet szerepel, *Horvátország és a panslavizmus* címet viseli, s ez egy hosszabb értekezés része. A szerző hat részes felolvasássorozatát dolgozott össze egy értekezéssé. A felolvasásokat 1858 novemberében Nagy-Britanniában tartotta Kossuth. Tóth Béla munkájában még Kossuthot idézi. A témáról írt korábbi cikkemben még én sem tudtam Horváth István írásáról, mely Kossuthénál régebbi. Tóth szerint „nem akadunk a régiségekben annak nyomára, hogy akár Olaszországban, akár Svájcban, akár Németországban így könyörögtek volna segítséget a keresztények...” Tóth 1901. 3–4.

²⁶ Köszönet a Laudator temporis acti-n nyitott posztért és a hozzászólásokért!

²⁷ Bloch 2002. 64.; Halmágyi 2014. 146–148.

²⁸ Tóth 2018. 587–593.; Veszprémy 2007. 1–17.

²⁹ Gombos 1937. 347.; valamint: Appendix Boba Imre cikkéhez, 1989. 33.

³⁰ Aventinus 2008. 214.

³¹ Pöstényi 2015.

³² Johannes Turmair's Bayerische Chronik. Appendix In: Boba 1989. 23. 9.

A magyarok kiirtásának gondolata azonban komolyabban is felvetődhet egy másik forrás alapján. A córdobai kalifa, III. ‘Abd al-Rahmān 950-ben követett küldött Ottóhoz, a német királyhoz. Ottó viszonzásképpen Jánost, a Lotaringiában levő Gorze szerzetesét küldte a kalifához. Gorzei János életrajza szerint a kalifa azzal vádolta Ottót, hogy nem elég előrelátó: emberei között szétosztotta „birodalmának részeit”. Mindez lázadáshoz vezetett: Ottó veje fellázította Ottó fiát, és a magyarok népét átvezette Ottó országain. „...*ut gentem externam Ungrorum per media quaeque regnorum suorum depopulandam transduxerit.*”³³ A bővebb szövegösszefüggés a legutóbbi időkig tudtommal csak Anderle Ádám fordításában volt elérhető magyarul: nála Ottó „veje (...) átengedte országain az idegen magyar népet, amely megérett a teljes kiirtásra”.³⁴ A latinul kiválóan tudó Makk Ferenc értelmezése szerint az idézett latin szöveg a magyarok „kiirtásának szükségességét jelenti”.³⁵ A *depopulandam* participium instans passivi nyelvtanilag egyeztetendő egy főnévvel, mely jelen esetben nem lehet más, mint a *gentem*, vagyis Ottó veje *gentem externam Ungrorum ... depopulandam*, a magyarok elpusztítandó külföldi népét vezette a Német Birodalomba.³⁶ Spanyol, német, angol, francia,³⁷ valamint Zimonyi Ákos új magyar fordítása szerint azonban a magyarokat azért vezetik a Német Birodalomba, hogy ott *pusztítsanak*.³⁸ A szövegösszefüggést tekintve ez az értelmezés ésszerű, bár a nyelvtani egyeztetés hiánya miatt kifogásolható. Jacobsen szerint a latin szöveg másolója pontatlanul másolt, és a *depopulandum* vagy *depopulanda* volna a helyes alak.³⁹ A kalifa hirtelen haragjában esetleg megengedhetett magának egy epés meg-

³³ „*Quod longe est; exinde enim superbia et rebellio contra eum nutritur atque paratur, ut nunc in genero ipsius actum est, qui filio eius per perfidam subducto, publicam tyrannidem contra eum exercuit, ad hoc ut gentem externam Ungrorum per media quaeque regnorum suorum depopulandam transduxerit.*” Iohannes 1841. 376–377.; Zimonyi I. 2014. 201–202.; Zimonyi Á. 2014. 201–202.; Anderle 1992. 13–15.

³⁴ Anderle 1992. 14–15.; Anderle Ádám által hivatkozott kiadás kétnyelvű, a spanyol és a latin szöveget is hozza. *Embajada* 1872. 141.

³⁵ Makk 1998. 106.

³⁶ Köszönet Almási Tibornak, aki Makk Ferencsel egyező módon értelmezte a kérdéses latin szöveget.

³⁷ „*Das zeigte sich jüngst an seinem Schwiegersohn, der ihm den eigenen Sohn treulos verführte, sich gegen den König empörte und das fremde Ungarnvolk mitten in seine Lande führte und sie verheerte.*” Bühler 1924. 121. Jakobsen új fordítását még nem sikerült tanulmányoznom: *Geschichte vom Leben des Johannes, Abt des Klosters Gorze. Übersetzt von Peter Christian Jacobsen, Wiesbaden 2016.* „...and the rebels call the Hungarians into the midst of their regna to lay them waste...” Nelson 1999. 95–129. 127.; „...a fait venir pour cela le peuple étranger des Hongrois qui ont dévasté le cœur de son royaume.” Paris 1996. 40.; „*No secunde así, ciertamente, sino que haber hecho atravesar por medio de sus reinos a la nación extranjera de los húngaros, para destruirlos.*” *Embajada* 1872. 141. Köszönet Molnár Gábornak, Igaz Leventének és Lénárt Andrásnak a spanyol szöveg értelmezésében! Véleményük egybehangzott, a spanyol szövegben a királyságok elpusztításáról van szó. Igaz Leventének köszönet a francia fordítás megmutatásáért és a témában nyújtott segítségért!

³⁸ Zimonyi Ákos szövegösszefüggéssel tolmácsolja az életrajz vonatkozó részét. „kivülről behívtak egy idegen népet, a magyarokat területük belsejébe, annak elpusztítása céljából.” Zimonyi Á. 2014. 201–202. Zimonyi Ákos fordításában Ottó „nemzetsége” szerepel, az *in genero* azonban inkább Ottó vejére utal (gener, generi, m. = vő, Schwiegersohn).

³⁹ Érdemes rámutatni Herimannus Augiensis krónikájának egy mondatára, mely szerint 1051-ben a császár Pannóniára tört, Welf és Brezilsaus hercegeket elküldvén, hogy pusztítsák a Dunától északra levő részeket. „*magno cum exercitu imperator Pannonias petit [...] Welf Brezilsaouque ducibus ad septentrionalem*

jegyzést a magyarok kiirtásáról, hisz 942-ben az ő területeit is támadták, de akkor a foglyul esett magyarok közül ötöt besorozott a testőrségébe, akik áttértek az iszlámra. A kalifának tehát nem a magyarok kiirtása volt a célja, inkább a saját vallására való áttérítésük.⁴⁰

Talán érdemes elgondolkodni egy lélektani jelenségen is: a magyar szerzőknek, fordítóknak hamar eszébe juthat a magyarság fenyegetettsége,⁴¹ míg a nyugati fordítók hamarabb gondolnak a magyarok által elkövetett pusztításokra.

A keresztény Európa szerzői hasonló bibliai eredetű idézetet, szókapcsolatot alkalmaztak a térséget fenyegető különböző népek jellemzésére. Meggyőződésük része volt, hogy a baj oka a bűn, de Isten nem pusztítja el teljesen a népet. A történeti emlékezet érdekes jelensége, hogy nagy jelentőségű történelmi eseményekhez az utókor gyakran kapcsol olyan idézeteket, melyeket hiába keresünk az adott esemény ránk maradt forrásaiban. Ez a jelenség árulkodik az utókor emberének gondolkodásáról, a régi eseményekhez való viszonyáról, de az adott történelmi esemény fontosságáról is.

Felhasznált irodalom

- Anderle* 1992 *Anderle Ádám*: Kalandozók és zarándokok. Szeged, 1992.
- Anonymus* 1937 *Anonymi (P. magistri)* Gesta Hungarorum. Ed.: *Ae. Jakubovich*. In: SRH I. 13–117.
- Augustinus* 1877 *Sancti Aurelii Augustini episcopi* De Civitate Dei. Iterum recognovit B. Dombart. Lipsiae, 1877.
- Augustinus, Sermones*
Augustinus, Sermones, 10, Sermo XXII, De versu 3. Pslami LXVII.; <http://www.monumenta.ch/latein/text.php?tabelle=Augustinus&rumpfi d=Augustinus,%20Sermones,%2010,%20%20%2022&nf=1> (2019.06.23.)
- Aventinus* 2008 A pozsonyi csatára vonatkozó részletek Aventinus Bajorok Évkönyveiben. Ford.: *Veszprémy László*. In: Egy elfeledett diadal. A 907. évi pozsonyi csata. Szerk. *Torma Béla Gyula–Veszprémy László*. Budapest, 2008. 213–126.
- Ágoston* 2005 *Szent Ágoston*: Isten városáról. Ford.: *Földváry Antal*. I. kötet. I–V. könyv. Budapest, 2005.
- Bácsatyai* 2017 *Bácsatyai Dániel*: A kalandozó hadjáratok nyugati kútfői. Budapest, 2017.
- Biblia Ószövetségi és Újszövetségi Szentírás. Budapest, 2000.
- Bloch* 2002 *Bloch, Marc*: A feudális társadalom. Budapest, 2002.
- Boba* 1989 *Boba Imre*: Braslavespuch: Bratislava or „Braslav’s Burg”: Zalavár? *Ungarn-Jahrbuch*, 17. (1989) 9–23.

---

*Danubii partem depopulandam transmissis [...].” Boba 1989. 11. A *depopulandam* itt is egy terület pusztítására vonatkozik, a *partem* főnévvel van egyeztetve.*

⁴⁰ *Elter* 2009. 63., 88.

⁴¹ Máté-Tóth András szóhasználata nyomán.

- Bóna* 1993 *Bóna István*: A hunok és nagykirályaik. Budapest, 1993.
- Borzsák* 1983 *Borzsák István*: A Nagy Sándor-hagyomány Magyarországon. Budapest, 1983.
- Bühler* 1924 *Johannes Bühler*: Die Sächsischen und Sahlischen Kaiser. Leipzig, 1924.
- Carmina Mutinensia
Carmina Mutinensia. In: Monumenta Germaniae Historica, Antiquitates, Poetae latini aevi Carolini. III. Recensui: *Ludovicus Trube*. Berolini, 1896. 702–706.
- Chronica
Chronici Hungarici compositio saeculi XIV. Ed.: *Domanovszky, Alexander*. In: SRH I.
- Eck* 1532 *Eck, Johannes*: Sperandam esse in brevi victoriam aduersus Turcam. Augsburg, 1532.
- Eckhardt* 1940 *Eckhardt Sándor*: Attila a mondában. In: Attila és hunjai. Szerk.: *Németh Gyula*. Budapest, 1940.
- Elter* 2009 *Elter István*: Ibn Hayyân a kalandozó magyarokról. Szeged, 2009.
- Embajada* 1872 Embajada del Emperador de Alemania, Otón I. al califa de Córdoba, Abderraman III. In: Biblioteca de Archivos, Bibliotecas y Museos. 1872.
- Fasoli* 1945 *Fasoli, Gina*: Le incursione Ungare in Europa nel secolo X. Firenze, 1945.
- Gombos* 1937 Catalogus fontium historiae Hungaricae aevo ducum et regum ex stirpe Arpad descendentium ab anno Christi DCCC usque ad annum MCCC: A-C. Collegit Albinus franciscus Gombos. Tomus I. Budapestini, 1937.
- Halmágyi* 2007 *Halmágyi Miklós*: A magyarok nyilaitól... egy kósza idézet nyomában. *Aetas*, 22. (2007) 3. sz. 142–147.
- Halmágyi* 2014 *Halmágyi Miklós*: Mi és ők. Szeged, 2014.
- Hóman* 2003 *Hóman Bálint*: A magyar hún-hagyomány és a hún-monda. Máriabesnyő, Gödöllő, 2003.
- Horvát* 1844 Über Croatien Unterjochung. Stephan von Horvát Über Croatien Unterjochung. Stephan von Horvát. Leipzig, 1844.
- Hölbling* 2010 *Hölbling Tamás*: A honfoglalás forráskritikája. A hazai kútfők. 2. Budapest, 2010. 286–329.
- Jacobsen* 2016 Geschichte von Leben des Johannes, Abt des Klosters Gorze. Übersetzt von *Peter Christian Jacobsen*. Wiesbaden, 2016.
- Iohannes* 1841 Vita Iohannis abbatis Gorziensis auctore *Iohanne abbate* S. Arnulfi. Monumenta Germaniae Historica, Scriptorum, IV. Ed.: G. H. Pertz. Hannover, 1841. 335–377.

- Jordanes* Iordanis de origine actibusque Getarum
<http://www.thelatinlibrary.com/iordanes.com/iordanes1.html#XXXV>
 (2019.06.22.)
- Kellner* 1997 *Kellner, Maximilian Georg*: Die Ungarneinfälle im Bild der Quellen bis 1150. Von der „Gens detestanda“ zur „Gens ad fidem Christi conversa“. München, 1997.
- Képes Krónika Képes Krónika. Ford. *Bollók János*. A fordítást gondozta és a jegyzeteket készítette: *Szovák Kornél–Veszprémy László*. Az utószót írta, a függeléket és az irodalomjegyzéket összeállította: *Szovák Kornél*. Budapest, 2004.
- Kézai* 1999 *Simonis de Keza*. Gesta Hungarorum. Ed.: *Domanovszky, Alexander*. In: SRH. I.
- Kristó* 1983 *Kristó Gyula*. Volt-e a magyaroknak ősi hun hagyományuk? In: Tanulmányok az Árpád-korról. Szerk.: *Kristó Gyula* Budapest, 1983. 313–329.
- Liudprand* 1889 *Liudprandi Antapodoseos libri VI*. In: Monumenta Germaniae Historica, SS: III. Ed.: *Pertz, Georg Heinrich*. Hannover, 1889.
- Liudprand* 2005 *Cremonai Liudprand: Antapodosis*. *Jurkovich Emil, Gombos F. Albin* és *Gaal Lajos* fordításait felhasználva fordította: *Süttő Szilárd*. In: *Peter Classen–Cremonai Liudprand: A Nyugat és Bizánc a 8–10. században*. Budapest, 2005. 311–483.
- Makk* 1998 *Makk Ferenc*. Külföldi források és a korai magyar történelem (X–XII. század). In: *Uő.*: A turulmadártól a kettőskeresztig. Tanulmányok a magyarság régebbi történelméről. Szeged 1998. 95–115.
- Nagy* 2007 *Nagy Kálmán*: A honfoglalás korának hadtörténete. Budapest, 2007.
- Nelson* 1999 *Nelson, Janet L.*: Rulers and government: New Cambridge Medieval History. Vol III c. 900 – c. 1024. Ed.: *Timothy Reuter*. Cambridge, 1999. 95–129.
- Parisse* 1996 *Parisse, Michel*: La *Vita* de Jean, abbé de Gorze. In: *Autour de Gerbert d'Aurillac le pape de l'an mil*. Ed.: *D'Olivier Guyotjeannin–Emmanuel Poulle*. Paris, 1996.
- Philostorgius* 1855 *Epitome of the Ecclesiastical History of Philostorgius*, compiled by Photius, Patriarch of Constantinople. Translated by *Walford, Edward*. Oxford–London, 1855.
<http://www.tertullian.org/fathers/philostorgius.htm> (2019.06.23.)
- Philostorgius* 1913 *Philostorgius*: Kirchengeschichte. Hrsg.: *Bidez, Joseph*. Leipzig, 1913.
- Pöstényi* 2015 *Pöstényi András*: Már kiirtani sem akarták a magyarokat? http://tenyleg.com/index.php?action=recordView&type=places&category_id=3115&id=1308636 (2019. 06.09.)
- Šedivy* 1995 *Šedivy, Juraj*: Das Bild der Ungarn und Slawen bei Widukind, Thietmar und Wipo, 1995.

- Székely* 2014 *Székely Melinda*. Sevillai Izidor élete és művei. In: *Sevillai Izidor*. A gótok, vandálok és szvévek története. Ford., előszóval ellátta: Székely Melinda. Szeged, 2014. 11–15.
- SRH I. *Scriptores Rerum Hungaricarum*. Ed.: *Szentpétery, Emericus*. Budapest, 1937 (1999).
- Sevillai* 1998 *Sevillai Izidor*. A gótok története. Isidorus Hispalensis: Historia Gothorum. Ford. *Székely Melinda*. Szeged, 1998.
- Sevillai* 2014 *Sevillai Izidor*. A gótok, vandálok és szvévek története. Ford. előszóval ellátta: *Székely Melinda*. Szeged, 2014.
- Thierry* 1864 *Thierry Amadé*. Attila-mondák. Ford.: *Szabó Károly*. Pest, 1864.
- Thietmar* 2011 *Thietmar von Merseburg*. Chronic. Neu übertragen und erläutert von *Werner Trillmich*. Mit einem Nachtrag und einer Bibliographie von *Steffen Patzold*. Darmstadt, 2011.
- Tóth* 1901 *Tóth Béla*. Szájrul szájra. Budapest, 1901. (2001.)
- Tóth* 2018 *Tóth Sándor László*: A brezalauspurchi csata (907. július 4.) In: Hadi és más nevezetes történetek. In: Tanulmányok *Veszprémy László* tiszteletére. Szerk.: *Kincses Katalin Mária*. Budapest, 2018. 587–593.
- Veszprémy* 2007 *Veszprémy László*: Aventinus híradása a magyarok 907. évi győzelméről. Csata Pozsonynál. *Történelmi Szemle*, 49. (2007) 1. sz. 1–17.
- Veszprémy* 2013 *Veszprémy László*: A magyarországi hun hagyomány legkorábbi írott forrásai és a európai kapcsolatuk. *Acta Universitatis Szegediensis, Acta Historica*, 135. (2013) 25–44.
- Viterbói Gottfried* Gotifredi Viterbiensis Pantheon. Ed. G. Waitz, In: Monumenta Germaniae Historica. Scriptores (in Folio) XXII. Ed.: *Pertz, Georg Heinrich*. Hanoverae 1872.
- Zimonyi Á.* 2014 *Zimonyi Ákos* fordítása János apát művéből. In: *Zimonyi István*. A magyarság történetének korai sarokpontjai. Elméletek az újabb irodalom tükrében. Budapest, 2014. 201–202.
- Zimonyi I.* 2014 *Zimonyi István*. A magyarság történetének korai sarokpontjai. Elméletek az újabb irodalom tükrében. Budapest, 2014.